

Joanna Kulska

Oblicza pojednania.
Faces of reconciliation.

**Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej, Uniwersytet Opolski,
10. grudnia 2015 r.**

10 grudnia 2015 r. na Uniwersytecie Opolskim odbyła się zorganizowana przez Instytut Politologii, we współpracy z Ośrodkiem Debaty Międzynarodowej w Opolu, międzynarodowa konferencja naukowa *Oblicza pojednania. Faces of Reconciliation*. Wzięli w niej udział przedstawiciele kilku polskich i zagranicznych ośrodków naukowych, w tym goście z Niemiec, Francji oraz Czech. Okazją do zorganizowania konferencji była 50. rocznica orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich zawierającego słynne, przełomowe sformułowanie „Przebaczmy i prosimy o przebaczenie” z 18 listopada 1965 r. Inicjatywa, która stała się początkiem pojednania politycznego między Polską i Niemcami, miała, zgodnie z zamysłem organizatorów, stać się punktem odniesienia do podjęcia dyskusji nad znaczeniem oraz ewolucją idei pojednania w szerokim, interdyscyplinarnym kontekście.

W filozoficznym ujęciu pojednanie oznacza odbudowywanie relacji w obrębie rodziny, w zakresie relacji zawodowych, ale też relacji wynikających z wszelkiego rodzaju różnic wewnątrz mniejszych i większych społeczności oraz między tymi społecznościami¹. Jest to zatem zagadnienie dotyczące wszystkich razem i każdego z osobna. Jakkolwiek idea pojednania, rozumianego zasadniczo jako odbudowanie relacji, ma długą historię sięgającą średniowiecza, a nawet starożytności, to właśnie proces transformacji w RPA po okresie *apartheidu* zapoczątkował dyskurs na temat istoty tej koncepcji i jej stosowania w odniesieniu do odbudowy podzielonych i skonfliktowanych społeczeństw oraz trudnych stosunków między państwami. Jednocześnie pojednanie stopniowo stawało się w coraz większym stopniu konceptem interdyscyplinarnym, odnajdując miejsce dla siebie w wielu odmien-

¹ W niniejszym sprawozdaniu zostały wykorzystane fragmenty wprowadzenia do książki *Oblicza pojednania. Faces of Reconciliation* (red. J. Kulska), która ukaże się w grudniu 2016 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Opolskiego.

nych kontekstach w obrębie różnych dziedzin nauki. Dyskusja o pojednaniu przekroczyła zatem granice tych dyscyplin, do których, mogłoby się wydawać, w naturalny sposób przynależała, a zatem teologii czy psychologii, a wkroczyła w obszar politologii, prawa czy socjologii.

Jakkolwiek problematyka pojednania spotkała się z dużym zainteresowaniem badaczy, a samo pojęcie zaczęło się szybko upowszechniać, od początku powodowało ono całkowicie odmienne interpretacje i wywoływało wiele kontrowersji oraz głosów sprzeciwu, a wręcz sugestii ze strony jego krytyków pod adresem jego zwolenników, aby zaniechać stosowania tego określenia w odniesieniu do procesów transformacji społeczeństw po okresach różnego rodzaju naruszeń prawa człowieka i podziałów będących efektem tych naruszeń [van Antwerpen 2008: 31]. Koncept pojednania uważano za nieprzystający do dyskursu w obszarze politologii, określając go jako „niepolityczny”. Podkreślano, że pojęcie, które odnosi się raczej do relacji interpersonalnych i jest kojarzone powszechnie z wymiarem religijnym oraz z innymi „niepolitycznymi” pojęciami, jak skrusza, litość, czy przebaczenie, nie powinno być przenoszone na obszar racjonalistycznie zorientowanej i opartej przede wszystkim na kategorii interesu i władzy sfery polityki oraz nauki o polityce.

Taki sposób postrzegania pojednania nie przełożył się jednak na ograniczenie dyskusji na ten temat. Wręcz przeciwnie, z czasem koncepcja pojednania, jako alternatywa dla tradycyjnego, opartego na negocjacjach, często nieskutecznego podejścia do rozwiązywania konfliktów i niwelowania różnic, zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i międzynarodowym, została uznana przez wielu autorów i wiele instytucji za propozycję wartą analizy jako dającą bardziej realną szansę odbudowania relacji w skonfliktowanych i strauatyzowanych społeczeństwach i w relacjach międzypaństwowych. Jednocześnie pojęcie pojednania rozwinęło się również w innych kontekstach. Jakkolwiek współczesna debata na temat pojednania sięga swoimi korzeniami głównie krajów Afryki i Ameryki Łacińskiej, gdzie mechanizm powoływania komisji prawdy, albo komisji prawdy i pojednania, był stosowany na szeroką skalę po okresie wojen domowych i brutalnych dyktatur, problem pojednania został powiązany również z zagadnieniem „polityki różnic” i różnego rodzaju wykluczeń w stabilnych zachodnich demokracjach. Przykładem takiego ujęcia pojednania są trudne debaty dotyczące rozliczenia wobec grup, które doznały historycznych krzywd, jak ma to miejsce w Kanadzie, Australii czy USA [Bashir, Kymlicka 2008: 2–4]. Uwaga badaczy pojednania kierowała się także w innych kierunkach, gdzie procesy pojednania, również między państwami, miały już swoją długą historię. Przedmiotem szerokiej debaty stały się zatem przypadki europejskie: pojednanie niemiecko-francuskie, ale również polsko-niemieckie

i czesko-niemieckie jako udane, wzorcowe wręcz przykłady, z których, jak się wskazuje, mogłyby czerpać kraje azjatyckie [Heo 2012].

Na gruncie polskim istotnym bodźcem do poszerzenia dyskusji na temat pojednania stały się obchody 50. rocznicy orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 18 listopada 1965 r. Twórca tego dokumentu abp wrocławski Bolesław Kominek stał się, jako człowiek pogranicza, przysłowiowym „polskim Schumanem”, nie tworząc, co prawda struktur i instytucji, ale wychodząc z inicjatywą przekraczającą nie tylko podziały polityczne, ale przede wszystkim głęboko zakorzenione w społeczeństwie polskim i niemieckim wciąż bardzo żywe, zaledwie dwie dekady po zakończeniu II wojny światowej, traumatyczne wspomnienia wojenne. List biskupów stał się swoistym wzorcem pojednania, który pozostaje aktualny pomimo upływu czasu i zmiany warunków politycznych. Pozostaje on również uniwersalnym wezwaniem do dialogu i współdziałania, które okazały się możliwe w odniesieniu do relacji między Polakami i Niemcami, dając jednocześnie nadzieję, że inne, nawet te najtrudniejsze procesy pojednania, również kiedyś przyniosą oczekiwane rezultaty w postaci przełamania wrogości i budowania bardziej pokojowych relacji wewnątrz skonfliktowanych społeczeństw i między nimi.

Obchody 50. rocznicy wystosowania orędzia biskupów polskich do niemieckich, poprzez wielość i różnorodność wydarzeń o charakterze politycznym, kulturalnym i naukowym upamiętniających tę inicjatywę, przypomniały o wadze tego bezprecedensowego kroku sprzed pół wieku. Konferencja zorganizowana na Uniwersytecie Opolskim wpisała się w atmosferę obchodzonej w roku 2015 i 2016 rocznicy, do której powracano w ramach wielu ważnych i ciekawych inicjatyw. Wspomnieć w tym kontekście warto m.in. wystawę *Pojednanie/Versöhnung in progress... Kościół katolicki i relacje polsko-niemieckie po 1945 r.* zorganizowaną przez Maximilian-Kolbe-Stiftung z Berlina oraz Ośrodek „Pamięć i przyszłość” z Wrocławia [1965–2015.eu]². Innym ważnym projektem była prezentowana w okresie od listopada 2015 do listopada 2016 r. w Watykanie, Berlinie, Wrocławiu

² Od 18 grudnia 2015 r. wystawę autorstwa dra Roberta Żurka można było zwiedzać równoległe we Wrocławiu i w Berlinie, później zaprezentowana została w Warszawie i Lipsku oraz innych miastach w Polsce i w Niemczech. Twórcy wystawy postawili sobie za cel przybliżenie roli Kościoła katolickiego i osób kierujących się chrześcijańskimi wartościami w powojennym procesie pojednania pomiędzy dwoma narodami, które wzajemne relacje budowały, jak piszą twórcy wystawy, „na morzu ruin i wzajemnej wrogości”. Jednym z najważniejszych aspektów tego procesu, co należy podkreślić, i co odróżnia pojednanie polsko-niemieckie od pojednania francusko-niemieckiego inspirowanego i przeprowadzanego przez elity polityczne obu krajów, jest fakt, że pojednanie polsko-niemieckie było inicjowane oddolnie, wbrew władzom, a nawet wbrew większości społeczeństwa, dzięki odwadze i determinacji pojedynczych osób.

i Brukseli wystawa *Kardynał Kominek: Nieznany Ojciec Europy* autorstwa prof. Krzysztofa Pomiana. Celem wystawy było przybliżenie postaci kardynała Bolesława Kominka, jako dalekowzrocznego Europejczyka, który wiedział, że droga Polski do zjednoczonej Europy jest drogą przez pojednanie³.

Zebrani 10. grudnia na konferencji w Opolu prelegenci analizowali w swoich wystąpieniach rosnącą rolę oraz złożoność pojednania, ale również wyzwania związane z procesami pojednania w skali Europy i świata, zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i praktycznym. Pierwsza część konferencji stanowiła wprowadzenie w tematykę dyskusji ze wskazaniem na rosnące zakorzenienie terminu „pojednanie” w dyskursie politologicznym i praktyce stosunków międzynarodowych. Dr Joanna Kulska z Uniwersytetu Opolskiego przedstawiła ewolucję pojęcia pojednania od konceptu zakorzenionego religijnie do coraz powszechniej stosowanego, choć nie bez kontrowersji, utożsamiania pojednania z procesami rozwiązywania konfliktów i budowania pokoju, zarówno w relacjach wewnętrznych, jak i międzynarodowych. Ks. prof. Stanisław Rabiej z Uniwersytetu Opolskiego zaprezentował proces pojednania polsko-niemieckiego w ujęciu historycznym, uwypuklając przełomowość orędzia i wielość inicjatyw podejmowanych od końca lat 60. XX w., szczególnie przez zaangażowanych katolików niemieckich. W kolejnych dwóch wystąpieniach goście z Uniwersytetu Burgundzkiego w Dijon analizowali trudności i wyzwania procesów pojednania stanowiących od wielu lat przedmiot zainteresowania teoretyków i praktyków pojednania. Prof. Philippe Icard szukał odpowiedzi na pytanie, jakie warunki muszą być spełnione, aby można było mówić o odbudowywaniu relacji między Palestyną i Izraelem, a prof. Raphael Porteilla analizował powiązania między realiami społeczno-gospodarczymi oraz procesem pojednania w Republice Południowej Afryki. Prof. Wolfgang Muno z Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji w swoim wystąpieniu wskazywał na brak elementów pojednania w teorii wojny sprawiedliwej, a jednocześnie podkreślał kluczowe znaczenie pojednania w procesach sprawiedliwości tranzytywnej. Wreszcie zamykającą pierwszą część konferencji dr Barbara Curyło z Uniwersytetu Opolskiego odniosła się do kluczowej roli dyplomacji publicznej w procesach pojednania.

³ Wystawa podkreślała znaczenie przesłania zawartego w orędziu biskupów wskazując, że bez wzajemnego wybaczenia nie jest możliwe pojednanie i budowanie dobrych relacji. Pod tym względem, jak zauważają jej organizatorzy, wystawa miała wydźwięk uniwersalny. Próba pojednania, pomimo, że towarzyszy jej wiele trudności, silnych emocji i przeszkód, jest drogą do budowania pokoju. Twórcy wystawy dążyli również do podkreślenia faktu, że pojednanie powinno być rozpatrywane jako dziedzictwo kultury europejskiej. Sam Bolesław Kominek, którego działania pomogły w integracji krajów centralnej i wschodniej Europy z Europą zachodnią, może być natomiast zaliczany do ojców pojednania europejskiego.

W drugiej części konferencji analizowane były w głównej mierze procesy pojednania europejskiego w różnych kontekstach społecznych i politycznych. Dr hab. Aleksandra Trzcielińska-Polus z Uniwersytetu Opolskiego przybliżyła w swoim wystąpieniu rolę motywowanych religijnie inicjatyw na rzecz pojednania polsko-niemieckiego podejmowanych zarówno przez organizacje protestanckie, jak i katolickie, w pierwszych dekadach po zakończeniu II wojny światowej, jak również w kolejnych powojennych dekadach, podkreślając w szczególności rolę symboli i jednostek zaangażowanych w ten proces, ale też trudności i wyzwań przed nim stojących. Wątek kontynuowała dr Magdalena Telus z Uniwersytetu Saarbrücken, która przedstawiła kwestię wieloletnich prac wspólnej polsko-niemieckiej Komisji ds. Podręczników i przygotowywania polsko-niemieckiego podręcznika do historii wskazując, że sam fakt jej działalności przyczynił się do rozwinięcia chęci dialogu i pojednania w relacjach polsko-niemieckich tworząc narrację sprzyjającą negocjowaniu wzajemnych tożsamości. Aspekt kulturowy i kluczowe znaczenie emocji w procesach pojednania były analizowane przez dr Olgę Gubową z Uniwersytetu Technicznego w Ostrawie podczas jej wystąpienia dotyczącego trudnego i znacznie późniejszego niż polsko-niemieckie, pojednania czesko-niemieckiego w kontekście wypędzenia etnicznych Niemców z powojennej Czechosłowacji. O kluczowej roli religii w trudnym procesie pojednania polsko-ukraińskiego oraz udziale polskiego Kościoła katolickiego w grekokatolickich obchodach milenium Chrztu Rusi Kijowskiej mówił dr Tomasz Szyszlak z Uniwersytetu Wrocławskiego. Natomiast zagadnienie braku możliwości prowadzenia dialogu i pojednania z Państwem Islamskim oraz rozbieżności w podejściu do tej kwestii przez chrześcijan będących bezpośrednio ofiarami przemocy oraz tymi żyjącymi poza obszarem objętym Państwem Islamskie analizowała dr Monika Bartoszewicz w Uniwersytecie Vistula.

W grudniu 2016 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Opolskiego ukaże się książka *Oblicza pojednania. Faces of Reconciliation*, w której zawarte zostały zarówno artykuły zaprezentowane podczas konferencji, jak i inne stanowiące poszerzenie dyskusji o pojednaniu podjętej na Uniwersytecie Opolskim w grudniu 2015 r. Pozostaje mieć nadzieję, że publikacja ta przyczyni się do upowszechnienia tezy, że pojednanie powinno być postrzegane jako uniwersalny, choć trudny do realizacji i nigdy nie kończący się proces stanowiący zasadniczy warunek pokoju i bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym.

Bibliografia

1965-2015.eu, <http://www.1965-2015.eu/pojednanie-versohnung-in-progress/>

Bashir B., Kymlicka W. (2008), *Introduction: Struggles for Inclusion and Reconciliation in Modern Democracies*, w: Bashir B., Kymlicka W. (red.), *The Politics of Reconciliation in Multicultural Societies*, Oxford University Press.

Heo S. E. (2012), *Reconciling Enemy States in Europe and Asia*, Palgrave Macmillan.

Van Antwerpen J. (2008), *Reconciliation Reconceived: Religion, Secularism and the Language of Transition*, w: Bashir B., Kymlicka W. (red.), *The Politics of Reconciliation in Multicultural Societies*, Oxford University Press.

Joanna Kulska – politolog, dr, adiunkt Uniwersytetu Opolskiego, dyrektor programu Europa Master. Zainteresowania naukowe: międzynarodowe stosunki kulturalne, pojednanie we współczesnych stosunkach międzynarodowych, rola religii i proces sekularyzacji w współczesnym świecie, modele współpracy państwo–kościół. Opublikowała m.in. *Oblicza pojednania. Faces of Reconciliation* (red., Opole 2016), *Stolica Apostolska w międzynarodowych stosunkach kulturalnych od Jana XXIII do Jana Pawła II* (Opole 2006).